

ТЕОРІЯ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

УДК 316.334:17

С. Л. КАТАЄВ

МОРАЛЬНІ ВИКЛИКИ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ “МОРАЛЬНОЇ СЛІПОТИ” З. БАУМАНА

У статті обґрунтовано, що українське суспільство комбіноване, поєднує в собі риси традиційного, модерного й постмодерного суспільства. Мораль традиційного та постмодерного суспільства різна. Суспільство постмодерну, що індивідуалізовано, допускає дуже широкий моральний вибір. Деякі явища, які для традиційного суспільства є об'єктом моральної оцінки, постмодерний індивід не вважає за необхідне взагалі піддавати моральній оцінці, що виглядає як “моральна сліпота”. Моральна атмосфера суспільства є функцією соціального запиту, який формується залежно від ступеня загрози існування держави.

Ключові слова: соціологія моралі, Зигмунт Бауман, “моральна сліпота”, постмодерна мораль, суспільство споживання, українське суспільство.

Українське суспільство – комбіноване. Воно поєднує в собі риси традиційного, модерного та постмодерного суспільства. Таке поєднання викликає ряд колізій, коли дію, вчинену за логікою постмодерного суспільства, оцінюють у логіці традиційного суспільства. Учасники такого конфлікту не зможуть знайти компромісу, оскільки живуть у різних світах і застосовують різні критерії. Мораль традиційного й постмодерного суспільства різна. Суспільство постмодерну, що індивідуалізовано, допускає дуже широкий моральний вибір. Більше того, деякі явища, які для традиційного суспільства є об'єктом моральної оцінки, постмодерний індивід не вважає за необхідне взагалі піддавати моральній оцінці. Тобто таке явище не може бути аморальним, оскільки його не розглядають у категоріях моралі. Це характерно для постмодерного суспільства. Таке явище відомий соціолог З. Бауман назвав “моральною сліпотою”.

Мета статті – розглянути моральні проблеми сучасного українського суспільства в контексті концепції “моральної сліпоти” З. Баумана.

Українські дослідники розглядають у своїх працях окремі питання соціальної моралі: О. Безрукова – соціальні аспекти етики відповідальності, А. Андрющенко – проблеми довіри в соціологічному дискурсі, А. Ашурбеков – етичні проблеми електорального процесу, Я. Зоська – етичні аспекти суспільства споживання.

З. Бауман засуджує феномен втрати моральної чутливості, але вважає його однією з характеристик сучасного суспільства. Свої думки стосовно цієї проблеми він виклав у книзі “Моральна сліпота. Втрата чутливості у плинній сучасності”, що написана у співавторстві з литовським філософом Л. Донскісом [1].

Сліпота – це метафора, використана З. Бауманом для позначення моральної індиферентності. Використання метафор властиве його стилю теоретизування. Згадаймо “сучасність, що є плинною”. Поняття “моральна сліпота” – це розмита метафора, як і інші метафори З. Баумана, наприклад, “плинне суспільство”, що характеризують нечіткості, невизначеності як риси епохи. А яка епоха чітка й визначена? Чіткості досягають спрощенням. Більш глибоке дослідження будь-якої епохи може привести до висновку про її невизначеність, нечіткість, суперечливість. Тож, натяжкою, викликаною необхідністю показати плинність сучасності, є твердження, що епоха модерну – “тверда”.

Не варто піддаватися магії авторитетного імені й автоматично повторювати за ним будь-які його допущення.

Творчість З. Баумана, Ж. Бодрійяра – це соціологія як естетика: замість понять – метафори, образи; замість логічних суджень – емоційні, натхненні вигуки; замість доводів – допущення, здогади, припущення; замість концепцій – утопії. Тому їх тексти неоднозначні, припускають безліч тлумачень. Не можна розуміти їхні висловлювання буквально. Але й не можна відмовити в креативності їх текстів. Вони проблематизують нові сфери реальності, розкривають суперечності там, де інші їх не бачать. Вони надихають послідовників на дослідження порушених ними проблем.

“Моральна сліпота” властива не тільки нашій епосі. Ще більшою мірою вона властива тоталітаризму, з його жорсткістю, безсоромною наругою над людьми, спотвореними поняттями моралі, демократії, права.

Інша справа, що моральні вимоги в наш час ґрунтуються на все більш посилених критеріях. Те, що раніше взагалі не піддавалося моральному судженню, зараз переходить до сфери морального захисту. Так, втручання в особисте життя раніше було звичайною справою. У колективістському суспільстві при соціалізмі ніхто не був захищений від публічності, від втручання в його життя колективу, парткому, місцевкому та інших комітетів. Зараз таке втручання сприймають як прояв безправ'я, аморальну дію. Можна згадати ченців, які вважають себе грішниками. Вони називають гріхом такі вчинки й навіть думки, які мирянам навіть не спаде на думку оцінювати з моральної позиції. Так, у деяких монастирях сміятися – гріх.

Звинувачення в “моральній сліпоті” в наш час свідчить про появу дедалі суворіших вимог до поведінки людини, вищий рівень розвитку цивілізації.

З іншого боку, ціла низка вчинків підпадає під більш м'яке, поблажливе ставлення, пов'язане з розумінням свободи людини, більш широким тлумаченням гуманності.

“Моральну сліпоту” пов’язують із ситуаціями, коли цілу низку явищ вважають несуттєвими для моральної оцінки, незначними для засудження людини. На наш погляд, якщо більшість не вважає за потрібне засуджувати людей за певні дії, то такі дії підпадають під соціальну легітимізацію. Завдання соціолога – довести наявність такої легітимізації, окреслити коло соціальних явищ, позбавлених соціальної легітимізації.

Соціологу мало личить роль релігійного моралізатора. Швидше навпаки, йому більш природна позиція захисту людей від зайвого ригоризму, від засуджень з позицій крайнього консерватизму, старечого буркотіння на молодь та побутового святенництва.

Постмодерна мораль не звертає уваги на те, що не стосується людини особисто. Вона позбавляє взагалі морального судження явища, які, на погляд сучасника, жителя мегаполіса, не мають значення. Це не моральна убогість, а нова байдужість перенасиченого інформацією міського жителя. Рефлексія на це явище моральних авторитетів з консервативного табору подібна до ефекту Савонароли, який намагався запобігти падінню авторитету церкви. У режимі моральної мобілізації це може спрацювати, але ненадовго й не для всіх.

З. Бауман пише про кризу державних інститутів (інституту держави), про нездатність держави ефективно виконувати свої функції. Тому частину функцій держави повинні взяти на себе організації громадянського суспільства. Ідеться про Європу. В Україні це реально сталося в період АТО, коли функції тилового забезпечення багато в чому взяли на себе волонтери. З. Бауман тільки гадає, які саме організації можуть взяти на себе функції держави. А в нас ці організації знайшлися стихійно. З. Бауман запитує: “Хто це буде робити? Хто буде виконувати деякі функції держави? Нікому”. Про це пише З. Бауман, йому краще знати, що в Європі нікому здійснювати ефективно багато функцій держави. Надія на людей, що належать до класу “людей дії”, креативних осіб, ми б сказали, громадянських активістів.

Одна з моральних проблем, що відрізняє розуміння моралі європейських країн та України, – ставлення до гомосексуалізму. Р. Флорида в книзі “Креативний клас” пише, що карта поширення концентрації осіб з нетрадиційною орієнтацією збігається з картою концентрації людей з креативного класу. Гей-індекс збігається з Індексом креативності. Це не означає, що креативність, інтенсивність інноваційної діяльності супроводжується статевими порушеннями. Насправді центри технічної креативності збігаються із центрами креативності в міжособистісних комунікаціях. Люди з креативними талантами воліють селитися там, де є терпимість, відкритість, творча атмосфера, де можуть жити творчі люди будь-яких типів.

Ступінь терпимості до гомосексуалізму є показником величини компонента постмодерну в країні. Ментально більшість населення України не відповідає європейським стандартам із цього питання. Якщо в Україні терпимо ставиться до гомосексуалізму приблизно 2–3%, то в Європі – до 45%.

Ставлення до гомосексуалізму є показником рівня консерватизму, рівня залишків традиційного суспільства. Традиційне суспільство поєднується з ідеологією консерватизму. Соціальна база консерватизму – це люди з традиціоналістським світоглядом. Для консерватизму характерне прагнення зберегти й оберігати традиційні цінності нації, сім'ї, релігії. Постмодерна ліберталанська мораль, тобто мораль, що не заперечує нетрадиційних статевих зв'язків, зазнає жорсткої критики консервативних структур громадянського суспільства: правого сектора, комуністів, церковних активістів. Це точка, де об'єднуються представники різних консервативних сил.

Моральна розбещеність – це лексика традиційного суспільства. Моральна індиферентність до тих сфер, які не зачіпають індивідуальний простір, характерна для постмодерного індивіда. Жорстка нетерпимість до альтернативних форм міжособистісних відносин властива прихильникам консерватизму. Нетерпимість стосується й інших сфер, які є опорою консерватизму.

Прояв уваги до ближнього тільки в стані мобілізації не буває тривалим. Тому приклад – наш волонтерський рух, який досягав піку під час війни й зводиться нанівець з ослабленням військових дій. Отже, моральна дія посилюється, коли є соціальний запит на мораль. Якщо цей запит послаблюється, прояв моральних дій з боку населення теж послаблюється. Моральна атмосфера суспільства є функцією соціального запиту, який формується залежно від ступеня загрози існування держави.

З. Бауман майже не називає явищ, які підпадають під “моральну сліпоту”. Байдужість до людей похилого віку, посягання держави на особисту інформацію тощо. Передбачається, що читач сам позначить коло таких явищ. Автори посилаються на книгу М. Уельбека “Можливість острова”, де більш докладно зібрані приклади “моральної сліпоти”. У книзі описано кричущу картину морального розкладання ситого, пересиченого суспільства, змальовано яскраву картину морального розкладання в прагненні висміяти прояви людських уподобань і усталених норм та пристойності. Без цієї книги не зрозуміти, як у французькому гумористичному журналі можлива карикатура на біженця, який потонув. Герой книги шукає моральні заборони, у чому вони полягають, і саме їх, вважає він, і слід висміяти, зробити об'єктом глузування, розіграшу. Притому це – творча людина, художник, режисер. З. Бауман вважає, що книга надає приклади його теорії “моральної сліпоти”. Але в нього самого таких прикладів немає, під “моральну сліпоту” підпадають явища, які виглядають для менш вимогливого до етичних проблем читача, як звичайні.

Висновки. Причиною “моральної сліпоти” в З. Баумана є суспільство споживання, коли людські емоції й життєві проблеми стають товаром, викривляються під вимогою ринку. У такому типі суспільства потреби не скільки задовольняються, скільки штучно створюються. У людини спочатку розпалюють бажання, у тому числі до жінки, а потім піддають цю людину жорстким обмеженням. Це породжує нейротизм, робить людей неща-

сними. Фактично винуватцем “моральної сліпоты” є ринок, конкуренція, реклама, гонитва за прибутком. Вони створюють штучне середовище, де людина втрачає етичні орієнтири, зазнає спокус і стає “глухою” до страждань інших людей. Але слід урахувати, що емпіричні дані європейського соціального дослідження показують, що в Україні із ситуацією взаємодопомоги, соціальним капіталом значно гірше, ніж у Європі. Планка етичних вимог у Європі вища, ніж в Україні. Український соціолог Є. Головаха якось навіть опублікував статтю з показовою назвою: “Українське населення володіє низьким рівнем моральності?”. І навіть дані емпіричного дослідження з “Соціологічного моніторингу”. Якщо виходити із цих даних, рівень “моральної сліпоты” в Україні ще вищий, ніж у Європі.

Список використаної літератури

1. Бауман З. Моральна сліпота. Втрата чутливості у плинній сучасності / З. Бауман, Л. Донскіс ; пер. з англ. О. Буценка. – Київ : Дух і літера, 214. – 280 с.

Стаття надійшла до редакції 04.12.2015.

Катаев С. Л. Нравственные вызовы украинского общества в контексте теории “моральной слепоты” З. Баумана

В статье утверждается, что украинское общество комбинированное, сочетает в себе черты традиционного, современного и постмодернистского общества. Мораль традиционного и постмодернистского общества различна. Общество постмодерна индивидуализировано, допускает очень широкий нравственный выбор. Некоторые явления, которые для традиционного общества являются объектом моральной оценки, постмодернистский индивид не считает необходимым вообще подвергать моральной оценке, что выглядит как “моральная слепота”. Нравственная атмосфера общества является функцией социального запроса, который формируется в зависимости от степени угрозы существованию государства.

Ключевые слова. социология морали, Зигмунт Бауман, моральная слепота, постмодернистская мораль, общество потребления, украинское общество.

Katayev S. Moral Challenges of the Ukrainian Society in the Context of the Theory of “Moral Blindness” Z. Bauman

The article states that Ukrainian society combines the features of traditional, modern and post-modern society. The moral of traditional and postmodern society is different. Postmodern society that individualized, allows a very wide moral choice. Some phenomena which the traditional society is the object of moral evaluation, post-modern individual does not consider it necessary at all to expose the moral evaluation that looks like “moral blindness”. The moral atmosphere of society is a function of social demand, which is formed depending on the degree of threat to the existence of the state.

Ukrainian society is combined. It combines the features of traditional, modern and post-modern society. This combination causes a number of conflicts where the action is committed by the logic of postmodern society assessed the logic of traditional society. Members of such a conflict will not be able to find a compromise, since living in different worlds and judge the world from the perspective of different criteria. The moral of traditional and postmodern society is different. Postmodern society that individualized, allows a very wide moral choice. Moreover, some phenomena which the traditional society is the object of moral evaluation, post-modern individual does not consider it necessary to subject all moral evaluation. That this phenomenon can not be immoral, as is not seen in terms of morality. This is typical of postmodern society. This phenomenon famous sociologist Z. Bauman called

“moral blindness”. Zygmunt Bauman condemning this phenomenon, but considers him one of the characteristics of modern society. His thoughts on this issue he outlined in his book, which was written in collaboration with the Lithuanian philosopher Leonidas Donskis “Moral blindness. Loss of sensitivity in fluid modernity”.

Blindness is a metaphor used by Z. Bauman to indicate moral indifference. Using metaphors is a characteristics of his style of theorizing. The “moral blindness” associated with situations where a number of events are considered irrelevant to moral evaluation, minor conviction of man.

Postmodern morality does not pay attention to that does not apply to personal rights. She denies all the moral judgments that appear at a contemporary look, a resident of the metropolis are not significant. It is not moral poverty, indifference and the new information oversaturate durb and weller. Manifestation of attention to the neighbor only able to mobilize not happen long. So our example of the volunteer movement, which reached its peak during the war and comes to nothing with the weakening of military action. So the moral effect is enhanced when there is social demand formorality. If this request is weakened, the manifestation of themoral actions by customers according weakened too. The moral atmosphere of society is a function of social demand, which is formed depending on the degree of threat to the existence of the state.

The cause of “moral blindness” Bauman is a consumer society where human emotions and problems of life become a commodity, distorted in market demand. In this type of society needs not being metasartificially created. The man initially fueled the desire, including women, were then subjected to limitations that person. This creates neuroticism, makes people unhappy. In fact, the culprit is the “moral blindness” of the market, competition, advertising, the pursuit of profit. They create an artificial environment where a person loses ethical guidelines, subject to temptation and becomes deaf to the suffering of others. Based on the data of sociological monitoring level of “moral blindness” in Ukraine is higher than in Europe.

Key words: sociology morality, Zygmunt Bauman, “moral blindness”, postmodern morality, community consumption, Ukrainian society.